

АДАБИЁТШУНОСЛИК // ЛИТЕРАТУРОВЕДЕНИЕ //

LITERARY STUDY

АХМЕДОВА ШАҲЛО

филология фанлари номзоди. ТДШУ

Бирлашган Араб Амирликлари ҳикоянавислигида янги бадий услубий тамойиллар

Аннотация. Бирлашган Араб Амирликлари ўрта аср араб адабиёти ўрнига келган замонавий турдаги ўз адабиёти жуда кеч, яъни XX асрнинг 70-йилларида пайдо бўлган Араб мамлакатлари сирасига киради. Шунга қарамасдан, аксарияти ахлоқ, панд-насиҳат берувчи сентиментализм ва романтизмнинг бадий тамойилларига асосланган илк амирликнинг ҳикоялари ичида етук реализм намунаси бўлганлари ҳам (Муҳаммад Мурр ижодида) ва ҳаттоки, модернизм (Абдуллоҳ Мурр ижодида) каби ҳикоялар ҳам учрайди. 1980-йилларда Амирликлар адабиётида реалистик йўналиш барқарор ривожланган даврда аксарият ҳикоянавислар модернизм эстетикасига мурожаат этдилар. Улар ўз ҳикояларида объектив реаллик тасвиридан ёрқин ифодаланган сюжетдан воз кечиб, ўзига хос субъектив акс этган онгнинг ички ҳолатига ўз эътиборларини қаратишган. Бунда баъзи бир олимлар (Мирям Жума Фараж, Суад Арими, Хараб Захейри, Салма Матар Сайф) араб шеърятига хос бўлган метафора ва қиёслаш, ўзига хос лексик-синтактик конструкцияларга тўйинган асарнинг мураккаблашган тилидан фойдаландилар. Натижада, араб адабиётишунослигида “шеърый модернизм” номини олган ўзига хос услубни вужудга келтирдилар. Бундан ташқари, мазкур даврдаги баъзи амирликлар ҳикояларида мажик реализмнинг унсурлари (Абулҳамид Аҳмад Абдулҳамид ва Салма Матар Сайф ижодида), абсурд эстетикаси (Забиййи Хамис ижодида) ва постмодернистик пародаси (Салма Матар Сайф ижодида) кузатиш мумкин.

Амирлик ҳикоянавислари асарларининг мавзулари БАА жамиятининг ҳам реалия, ҳам муаммоларини қамраб олиш билан бир қаторда умумбаширий фалсафий муаммоларни ҳам ўз ичига киритган (Басема Юнус ва Жума Феруз ижодида). Баъзи бир асосий мавзулар, яъни хориждаги меҳнат муҳожирлиги ва тарихга айланаётган анъанавий турмуш тарзини қўмсаши БАА ҳикоянавислигини Форс кўрфази бошқа араб мамлакатларининг адабиётларига яқинлаштириши баробарида замонавий араб адабиёти контекстида ўзига хослик касб этади.

Таянч сўз ва иборалар: Бирлашган Араб Амирликлари, “шеърый модернизм”, араб адабиёти, ҳикоя, услуб, сеҳрли реализм, онг оқими, постмодернизм, сентаментализм.

Аннотация. Объединенные Арабские Эмираты относятся к числу тех арабских стран, в которых собственная литература современного типа, пришедшая на смену средневековому арабскому адабу, появилась довольно поздно-лишь в 70-е годы XX в. Тем не менее уже среди самых ранних эмиратских рассказов, подавляющее большинство которых базировалось на художественных принципах нравоучительного сентиментализма и романтизма, встречались рассказы, представляющие собой образцы зрелого реализма (в творчестве Мухаммеда аль-Мурра) и даже модернизма (в творчестве

Абдаллаха аль-Мирри). В 1980-е годы при устойчивом развитии в эмиратской литературе реалистического направления многие новеллисты обращаются и к эстетике модернизма, отказываясь в своих рассказах от изображения объективной реальности, выраженной сюжетности и сосредоточиваясь на “внутренних” состояниях сознания, в котором объективная реальность получает причудливое, субъективное преломление. При этом некоторые авторы (Мирям Джума Фарадж, Суад аль-Аrimi, Хареб аз-Захери, Сальма Матар Сейф) используют усложненный язык повествования, насыщенный свойственными арабской поэзии сравнениями и метафорами, витиеватыми лексико-семантическими конструкциями, воспроизводя, таким образом, специфический стиль, получивший у арабистов-литературоведов название “поэтический модернизм”. Также в некоторых эмиратских рассказах этого периода можно наблюдать черты магического реализма (в творчестве Абд аль-Хамида Ахмеда Абд аль-Хамида и Сальмы Матар Сейф), эстетики абсурда (в творчестве Забийи Хамис) и постмодернистской пародии (в творчестве Сальмы Матар Сейф). Тематика произведений эмиратских новеллистов охватывает как реалии и проблемы эмиратского общества, так и общечеловеческие, философские проблемы (в частности, в творчестве Басемы Йунус и Джума аль-Фейруз). Некоторые ключевые темы, такие как трудовая иммиграция из-за рубежа и ностальгия по уходящему в прошлое традиционному жизненному укладу, роднят эмиратскую новеллистику с литературой других арабских стран Персидского залива и одновременно придают ей своеобразие в контексте современной арабской литературы в целом.

Опорные слова и выражения: Объединенные Арабские Эмираты, арабская литература, “поэтический модернизм”, рассказ, метод, магический реализм, поток сознания, постмодернизм, сентиментализм.

Abstract. The United Arab Emirates are one of those Arabic countries where national literature of modern type – which replaced Arabic medieval adab – came into existence as late as in the 1970s. Nevertheless, among the earliest Emirati short – stories, most of which were based on the principles of moralizing sentimentalism and romanticism, one could find samples of mature realism (in Muhammad al – Murr’s writings) and even of modernism (in Abdullah al – Mirri’s writings). In the 1980s along with the steady development of the realistic trend in Emirati fiction, many writers turned to the aesthetics of modernism by abandoning in their works the idea of objective, reality, as well as clear plots, and concentrating instead on “internal” states of the mind, in which the objective reality is odd, subjectively transformed. Moreover, some writers (Miryam Jum’a Faraj, Su’ad al – Arimi, Harib al – Zahiri, Salma Matar Sayf) used a complicated language of narration, full of similes and metaphors typical for Arabic poetry, as well as ornate lexical – syntactical constructions, reproducing thus a specific style, which was named by scholars of Arabic literature “poetic modernism”. Besides, in some Emirati short – stories of that time, one can find features of magic realism (in Abd al – Hamid Ahmad Abd al – Hamid’s and Salma Matar Sayf’s works), absurdism (in Zabiyya Khamis’s works) and post – modernist parody (in Salma Matar Sayf’s works). The themes of Emirati short – stories embrace Emirati local realities and problems, as well as general human and philosophic subjects (in particular, in Basima Yunis’s and Jum’a al – Fayruz’s writings).

Keywords and expressions: the United Arab Emirates, Arabic literature, “poetic modernism”, story, method, magical realism, stream of consciousness, postmodernism, sentimentalism.

Бирлашган Араб Амирликлари ўрта аср араб адабиёти ўрнига келган замонавий турдаги ўз адабиёти жуда кеч, яъни XX асрнинг 70-йилларида пайдо бўлган Араб мамлакатлари сирасига киради. Форс кўрфази амирликлари давлатчилиikka эга бўлиш арафасидагина (1971) ўша пайтда Миср олий таълим муассасаларида таълим олаётган баъзи бир ёш амирликлар Миср нашрларида ҳикоя жанрига типологик жиҳатдан яқин бўлган ўзларининг илк асарларини нашр этдилар. 1970-йиллар бошида Бирлашган Араб Амирликларида ўрта ва олий таълимнинг замонавий тизими шакллана бошлади, ўз нашрлари ривожланди, бу эса, ёзувчи ёшлар доирасининг кенгайишига кўмаклашиб, миллий публицистика ва бадиий насрнинг барқарор ривожланиши учун асос яратди.

1970-80 йилларда ҳикоялар ёзишни бошлаган амирлик ёзувчилари ижоди ҳақида сўз юритилар экан, амирлик бадиий насрининг тадқиқотчиси бўлган Али Муҳаммад Рашид уларни амирлик ҳикоянависларининг “биринчи авлоди” деб номлайди¹. Мазкур ёзувчиларнинг аксариятининг ҳикоялари “Биз барчамиз денгизни яхши кўрамиз” (Куллюна нуhibб ал-бахр, 1986) ва “Соҳил қўшиғи, саҳронинг увиллаши (Нашид ас-сахил, сафир ал-барр, 2001) деб номланган жамоа тўпламларига киритилган. Бу тўпламлар БАА Ёзувчилар уюшмаси томонидан нашр этилган.

Тадқиқотчи Рашид Абу Шуайр фикрича, ҳикоя жанрининг мезонларига тўлиқ жавоб берувчи БААда илк нашр этилган бу асар - ихтисослиги бўйича педагог ва филолог бўлган Шайха Муборак Нахий (1952 йил Шаржада туғилган)нинг “Кетиш” (1970) ҳикояси бўлди². Ёзувчининг илк тўплами ҳам худди шундай номланди – “Кетиш” (ар-Рахил, 1992). Унга амирлик нашриётларида чоп этилган ҳикоялари киритилди.

Ҳаддан зиёд сентиментал оҳангларга тўла бўлган Шайха Нахий ҳикояларининг катта қисмининг асосий мавзуси қизларнинг чуқур қайғуга сабаб бўлган шахсий ҳаётдаги бахтга бўлган орзу-умидлари эди. “Кетиш” ҳикоясининг қаҳрамони қўшни йигитга турмушга чиқмоқчи, бу йигит ҳам қизни севади, аммо қизнинг ота-онаси уларнинг никоҳига розилик бермайди ва ёш йигит кетишга қарор қилади. “Иллюзия нурлари” ҳикоясининг қаҳрамони тоғасининг ўғлини севади, у эса қариндошлари фикрича, унга эр бўлиши лозим, у йигит хорижга ўқишга кетади ва у ерда оила қуради. “Худди шу кун келди” ҳикоясининг қаҳрамони севиқли ёрини хориждан келишини кутади, одамлар уни у ерда турмуш қурган дейишларига қарамай, ундан олинган мактуб қизнинг кўнглида мактубни ўқимасдан орзу-умидларининг хурсандчилигига сабаби бўлади. “Ҳеч қаерга олиб бормайдиган йўл” ҳикоясининг қаҳрамони ёшлигида ўғай она зулмидан қийналади, кейин эса ундан тезроқ қутилиш

¹ Rashid Ali Mohammad. Al Qissa wa-l-riwaya wa-adab al-atfal fi dawlat al-Imarat al-arabiyya al-muttahida: madkhal tawthiqi Khaimah. Markaz al-dirasat wa al-wathaiq, 2009.22.

² Abu Shuayr al-Rashid. Madkhal ila al-qissa al-qasira al-imaratiyya: dirasa Sharjah Ittihad kuttab wa-udaba al-Imarat, 1998.12.

истагида бўлган отаси билан ўғай онаси биргаликда у қизни руҳан касалманд қари чолга турмушга беради ва унинг азоблари давом этади. “Симлардаги бармоқлар” ҳикоясидаги эркак анча олдин ўз оиласини ташлаб кетган бўлади ва телефон гўшагида катта бўлиб қолган қизининг овозини эшитади ва натижада унда нафис ҳиссиётлар пайдо бўлади ва у қайтишга қарор қилади. “Қамалда” ҳикоясининг қаҳрамони унга доим хиёнат қиладиган ва ичишга ружу қўйган эрининг хулқ-атвoriдан азоб чекади. Аммо аёлга эри оғир ҳолатда касалхонага тушиб қолгани ҳақида хабар келганда, аёл “... йўқ, йўқ, йўқ бўлиши мумкин эмас, биз ҳали яшашни бошламадик-ку”, дея бақиради¹.

1980-1990 йиллар биринчи ярмида Шайха Нахий томонидан ёзилган ҳикоялар унинг иккинчи тўплами – “Шимол шамоллари” (Рийах аш-шимал, 1999)га киритилган. Уларда муаллифлик услубининг ўзгаришини сезиш жуда осон: энди қаҳрамонлар ички ҳолатининг тасвири, уларнинг ҳиссиёт ва кечинмалари, баъзида эса тушунарсиз ёки умуман тушуниб бўлмайдиган сюжет контекстидаги онг оқими биринчи ўринга чиқади. Ҳикоя алоҳида ўзига хос “шеърлаштирилган” тилда олиб борилади, бу тил ўзига хос лексик-синтактик хусусиятлар билан фарқланади.

Тўпламнинг баъзи бир ҳикояларида сюжет ва ҳаракат реалистик кўринишда аниқроқ берилган, булар қаторига “Деворларнинг ҳам қулоғи бор” ҳикоясидаги ҳибсга олинган маҳбуснинг ўз ишидан нафратланган қамоқхона ходими билан суҳбати, ёки “Безовталиқ” ҳикоясида отасининг вафотидан сўнг оиласини бир ўзи боқишга мажбур бўлган амирлик ҳаётининг бир куни. Бундан ташқари, “Шимол шамоллари” ҳикоясида 1994 йилда Шимоллий Яман армияси Аден шаҳрини қамалга олган вақтида аденлик бир оиланинг ғамлари ва азоблари тасвирланган.

Рашид Абу Шуайранинг таъкидлашича, Шайха Нахий билан деярли бир пайтда Абдуллоҳ Сакр Мирр (1952 йилда Дубайда туғ.) ҳам ҳикоялар ёзишни бошлади. Шоир, моҳир футболчи бўлган Абдуллоҳ Сакр Миррнинг “Қарталар” тўплами (ал-Хашаба, 1975) БАА муаллифи нашр этган ҳикояларнинг илк тўплами эди².

Унинг биринчи наشري цензура туфайли китобхонларгача етиб бормади; такроран у 1999 йилда қайта нашр қилинди.

Муаллиф учун цензура тўсиқлари қутилмаган воқеа бўлмади, афтидан, у ўзини “адабий исёнкор” деб ҳисоблаган. Бу ҳақда тўплам учун танлаган эпиграфлар гувоҳлик беради. Тўпламнинг барча ҳикоялари “қоронғу” модернизм эстетика руҳида ёзилган. Бу йўналиш шу даврга келиб, баъзи бир араб мамлакатлари, Ҳалиж мамлакатларида ҳам тарқалган эди. Аммо БААларининг вужудга келаётган янги ҳикоянавислиги учун ҳали ҳам эсте-

¹ Al-Nakhi Shaykha Mubarak. Al Rahil. Sharjah. Manshurat Ittihad kuttab wa-udaba al Imarat 1992.48.

² Abu Shuayr al-Rashid. Madhkal ila al-qissa al –qasira al-imaratiyya: dirasa Sharjah Ittihad kuttab wa-udaba al-imarati, 1998.12.

тик жиҳатдан ўзгача эди¹. Тўпламнинг қисқа ҳикоялари аксарият ҳолларда аллегорик, сюрреалистик ва абсурд тасвирлар бўлиб, уларни бир маъноли тарзда талқин қилиш қийин, улар китобхонларда пессимизм, чорасизлик, бегоналашиш ҳиссиётини вужудга келтиради. Ҳаддан зиёд йўловчилари кўп бўлган автобусга кўлида ичи тўла китоб бўлган портфели билан чиқмоқчи бўлган ва якунида бераҳм ва бефарқ йўловчилар кўз олдида ғилдирак остида вафот этган инсон араб зиёлиларининг тақдирини ифодалайди деб, тахмин қилиш мумкин (“Ўлаётган дунё кечинмалари орасида руҳланиш” ҳикояси). Порнографик унсурлар билан тасвирланган аёлни бир гуруҳ эркаклар томонидан зўрланиш саҳнаси эса, мусулмон жамиятидаги аёл ҳолатининг ўзига хос аллегорияси бўлиши ҳам мумкин (“Сеанс”). Муаллиф нарсаларни мавжуд бўлган анъанавий ҳолатини қабул қилмаслиги ҳақидаги фикр билвосита тарзда бир нечта ҳикояларда “Қоронғу, ёвуз куч” сифатида қандайдир соқолликлар, яъни араб адабиётида анъанавийчиликнинг кенг тарқалган рамзи билан ҳам тасдиқланади.

Ал-Миррнинг амирлик ҳикояси ривожланишининг мазкур бошланғич босқичидаги модернистик сайъ-ҳаракатлари оммавий тақлидга сабаб бўлмади. Аксарият ижодни бошловчи ёзувчилар атрофдаги муҳитга, воқеликка реалистик ва сентиментал романтик нигоҳда, яъни нуқтаи назарда бўлиб, камдан-кам ҳолда модернизм эстетикасига мурожаат этган. Бундай ёзувчилар сирасига Али Абдулазиз Шархан (1950 йилда Рас-ал-Хайма туғ.) ҳам мансубдир. У моҳир филолог бўлиб, Буюк Британияда таълим олган ва кейинчалик БААларининг олий таълим тизимида юқори лавозимларни эгаллаган. Унинг “Қайғу” (аш-Шака, 1977) номли тўпламидаги ҳикоялари ғоявий-бадий жиҳатдан хилма-хилдир. Баъзи бирлари романтик услубда, бошқалари реалистик ва сентиментал руҳда ёзилган бўлса, учинчилари, модернизм руҳида ёзилган. Бундан ташқари, ёзувчининг маҳаллий шевани қўллаши ўзига хос хусусият бўлди, айниқса, диалог ва ички монологларда шевани ҳикояга ўзига хос алоҳида миллий колоритни бериш мақсадида қўлланган. Тўпламнинг номи ўзи далолат берганидек, ҳикояларнинг асосий устувор мавзуси инсоннинг азоб-уқубатлари, булар нефтдан олдинги даврлардаги амирликларнинг ҳаёт тарзининг шафқатсиз шароитлари билан шартланган, ёхуд нефт даврида ҳаётнинг янги тарзига ўтиши билан боғлиқ бўлган муаммолар билан шартланади. Нефтдан олдинги даврда денгизчилар, балиқчилар, дур олиб чиқувчилар ва қишлоқ хўжалигидаги ишчиларнинг оғир ҳаётига “Хайр севиклиларим!”, “Тубсиз чуқур”, “Азоб-уқубат”, “Ўлимдан сўнгги хурсандчилик”, “Абу Аббуд” каби ҳикоялар бағишланган.

“Тратуардаги кўз ёши” ҳикояси илк бор меҳнат муҳожирлари муаммосига бағишланган. Меҳнат муҳожирларининг БААларида ўз моддий ҳолатини

¹ Kirpichenko. V.N., Safronov V.V. Istoriya yegipetskoy literaturi XIX-XX vekov.M.:Vost.lit., 2003. T:2. S.135-142.

яхшилашга бўлган орзу-умидлари пучга чиқади. Модернистик эстетикада ёзилган “Орзу ва воқелик фожеаси” ва “Йўқотилган вақт ҳақидаги ўйлар” ҳақидаги ҳикоялари БААларида ҳаётнинг ўзгараётган шароитларига инсон мослашувининг мураккаблиги, қийинчилиги туфайли вужудга келган ёлғизлик, бегоналашиш, чорасизлик ҳиссиётларини кўрсатиб беради. “Эски деворни севиб қолган” қаҳрамонона-романтик ҳикоя ўз оиласига денгизчининг ўлими ҳамда қишлоғининг йўқ бўлишига сабабчи бўлган инглиз денгизчиларидан интиқом олган оддий денгизчининг қаҳрамонлиги ҳақида ҳикоя қилади. Ҳикоядаги ҳаракат афтидан, XIX аср биринчи чорагида бўлади, бунда Британия флоти Форс кўрфази қароқчиларига қарши ҳарбий компанияларни амалга оширган эди.

Маълумоти бўйича филолог ва БААликлари таълим вазирлигининг ходими бўлган Абдурид Ҳасан Сажвани (1957 йилда Шаржада туғ.) ўз ҳикояларини амирликларнинг нефт даври бошлангунига қадар ва ўзининг ҳаётига бағишлади. 2000- йиллар бошига қадар у уч тўпلامни эълон қилди: “Ўша даврлар” (Залика-з-заман, 1978), “Қизнинг хатоси” (Заллат ал-азара, 1981) ва “Воз кечиш” (ар-Рафд, 1992). Ҳажми бўйича кичик бўлган биринчи тўпламга кирган ҳикояларнинг мавзуси бирлашган амирликнинг нефт даврининг олдинги ҳаёти мавзусига айланди. Бу ҳақда муаллифнинг ўзи шундай ёзади: “Қийин ва қайғуга тўла, шон-шуҳратли ва қаҳрамонона бўлган аجدодлари яшаган ўтмиш ҳақида билишни истаган барча янги авлодлар” ва бу қийинчиликларни бартараф этиб яшаган ўтмишдагиларга, ўша даврда азоб чеккан ва бахтсиз бўлган барчага”¹. Китобхонда биргаликда азоб чекиш, меҳр ҳиссиётини уйғотишга қаратилган ҳаддан зиёд сентиментал услубда муаллиф қадимги амирликларнинг ибтидоий хўжалик ҳаёт тарзини тасвирлайди. Бу ҳаётда инсонларни касалликлар, очлик ва турли жароҳатланишдан ўлими оддий ҳолат эди. Дурни денгиз остидан олиб чиқадиганларнинг ишлари айниқса хавфли эди: “Ўтмиш кўз ёшлари” ҳикояси қаҳрамонининг оёғини акула тишлаб, узиб ташлаган. “Эриб кетган умид” ҳикоясидаги қаҳрамон аёлнинг эри ҳам худди шундай ҳолатга тушган. “Денгиз қонуни” ҳикоясида эса кемада бетоб бўлиб қолган сув остига шўнғувчини жамоанинг бошқа аъзоларига касаллиги юқмаслиги учун кема капитани уни борт ортидан денгизга ташлаб юборишни буюради. Ичимлик суви манбалари йўқ шароитда инсонларнинг бошидан кечган азобларига “Чанқоқ ва жазирама” ҳикояси бағишланган. “Ўтмиш замонларда” ва “Рухларга тўла қудук” ҳикояларида ёзувчи ўша даврдаги бидъатлар ҳақида ҳикоя қилади.

Тўплам ҳикояларининг аксарияти ахлоқ, маънавият масалаларига бағишланган, бу ҳаттоки, уларнинг номларидан ҳам билиниб туради. Бу ҳикоялар муаллифнинг маърифий тафаккурининг ёрқин ифодасидир. Ўзидан олдинги адиблар каби ас-Сажвани меҳнаткашлик ва ишчанлик (“Ва фаровонлик келди”, “Ва

¹ Al-Sajwani Abd al-Rida. Dhalika-z-zaman Abu Dhabi Muassasat Abu Zabi Ii-itiba a wa-l-nashr 1978. 24 .

шамлар ёқилди”), меҳрлилик ва ёрдамга шайлик (“Эзгу юрак”, “Эзгулик мевалар”)ни шарафлайди, қаттиққўлликни танқид қилади, (“Мазлумнинг нидолари”), маккорликни (“Адолатли жазо”) мағрурликни (“Надомат кўз ёшлари”), енгилтаклик (“Тўзалик ва фаришта чизгилари”), муҳаббат эмас, ҳисоб-китоб асосида никоҳ тузиш (“Юракнинг кули”, “Тинчланиш уйқуси”) ва ҳ.к. ни қоралайди.

Ёзувчининг кейинги икки тўпламида унинг муаллифлик услуби ўзгариши сезилиб туради: ҳикоя қилиш кўп сўзли бўлиб қолади, у қиёслаш ва метафораларга, ўзига хос лексик-синтактик тузилмаларга тўйинади, бу эса баъзи бир ҳикоялар мантиғини идрок этишни жуда мураккаблаштиради. Муносабатда эса бу икки тўпламнинг ҳикоялари амирликларнинг нефтдан олдинги даврдаги қайғу ва ғамга тўла тасвирини эмас, аксинча, ўтмишга кетаётган қадрият ва анъаналарни улуғлашга бағишланади: яъни бунда оилавий қабила алоқаларининг мустаҳкамлиги, қишлоқ ҳўжалиги ва хурмо пальмасининг қадрияти, денгиз овларининг романтикаси куйланади. “Харобалар” ҳикоясининг қаҳрамони - қари капитандир, уни ўз фарзандлари қариялар уйига жойлаштириб, унутдилар ва у ўзининг охириги кунларини аввалги денгиз овлари ҳақидаги хотиралари билан ўтказади. “Пальмалар онаси” ҳикоясининг қаҳрамони – қари аёл, у эрининг вафотидан сўнг бутун ҳаётини бағишлаган хурмо пальмали плантациясини сотиб юборади. Ер харидори хорижлик инсон пальмаларни йўқ қилиб ташлаганда, аёл қайғудан соғлиғини йўқотади. Энди у фалаж бўлиб ётади, қўшнилари эса унинг ҳаётини ва натижада нима бўлганини муҳокама қиладилар.

Янги даврда амирликлар ҳаёт тарзининг ўзгариши мазкур ҳикояларда салбий жиҳатдан кўрсатилган. “Турғунлик” ҳикоясининг қаҳрамони балиқ бозоридаги савдогар бир неча кундан бери ҳеч нарса сота олмайди: одамлар янги балиқдан воз кечиб импорт консерваларига ўтмоқда. Бозорнинг барбод бўлиши нефт қазиб олинганлиги сабабли Форс кўрфази сувларига захарли моддалар қўшилгани билан ҳам боғлиқдир. Одамлар бу сувларда тутилган балиқни ейишдан хавфсирайдилар. “Кутиш” ҳикоясидаги чолга БААлари ҳукумати янги уйни ажратиб берди, бу уй шаҳар бош режасига мувофиқ бузиладиган эски уй ўрнига берилди. Аммо чолнинг собиқ қўшнисини ва дўсти бу уйга кўчиб олди ва пора орқали уйни ўз номига расмийлаштирди. Чол адолат излаб кўп маротаба ҳукуматга ҳамда жамиятга ҳам мурожаат қилди. Қишлоқ жамоаси барбод бўлиши ва ҳокимият органлари бюрократлашуви шароитида ҳеч ким унга ёрдам бера олмади. “Орзу” ҳикоясининг қаҳрамони АҚШдаги ўқишини муваффақиятли тугата олмасдан, ўз ватанига америкалик аёли билан қайтди. Аёли бирлашган амирликдаги эри билан қашшоқликка рози бўлиб яшай олмади ва Америкага қайтишга жазм қилди. Аёлини аэропортга олиб кетаётганда қаҳрамон ўз ёшлиги, зироатчи ота-онасининг оғир ҳаёти, АҚШдаги ўтмиши ва БААдаги ўзининг кейинги ҳаёти ҳақида ўйлаб кетади. “Ахмоқлик” ҳикоясидаги ёш амирлик доимий равишда хорижга бориб келади. Ота-онасига Қувайтга пул топишга боряп-

ман дейди, аммо аслида у Банкокда наркотик савдоси билан шуғулланади. Полиция унинг вафоти ҳақида ота-онасига хабар берганидагина, ота-онаси фарзанди аслида нима билан шуғулланганини билади.

Замонавий амирликлар ҳаётининг кенг тасвири Муҳаммад Мурр (1954 йил Дубайда туғ.) ҳикояларида кўрсатилган – бу муаллиф XX асрнинг энг кўзга кўринган амирлик ҳикоянависидир. АҚШда таълим олган, 70-йиллар иккинчи ярмида Бирлашган Амирлик наشريёти Ахборот воситаларида ўз фаолиятини бошлаган муаллиф 1990-йиллар бошига келиб ҳикоялар тўпламини нашр этди. “Ўзга турдаги муҳаббат” (Хубб мин нау ахар, 1978), “Охирги фурсат” (ал-Фурса ал-ахира, 1981), Дўстлик” (Садақа, 1981), “Бироз ҳамдардлик” (Шай мин ал-ханан, 1985), “Кутилмаганлик” (ал-Муфаджа, 1985), “Жасмин” (Йасмин, 1986), “Хаббуба” (1986) “Такдир” (Насиб, 1986), “Юракдаги макон” (Макан фи-л-қалб, 1988), “Кўзнинг қорачиғи” (Куррат ал-айн, 1988), “Нозик, нафис овоз” (ас-Саут ан-наим, 1989) 1992 йилда муаллифнинг барча асарлари 3 жилдлик тўплам сифатида нашр этилди (ҳаммаси бўлиб 145 та ҳикоя).

Муҳаммад Мурр замонавий Дубайнинг ҳаётини, яъни маиший томонини тасвирловчи ёзувчи мақомига эга бўлди: унинг сюжетларининг аксарияти, бу ҳақиқий дубайликларнинг тақдирларини турли эпизодларига асосланган ҳаётини воқеалардир. Албатта, бу сюжетларнинг барчаси ҳам кенг умумлаштирув даражасига кўтарилмасда (тасвирланаётган вазият ва характерлар, акс ҳолда, ниҳоятда индивидуал, ғайриоддий породоксал), аммо улар биргаликда замонавий дубайлик араблар ўрта синфининг ижтимоий ва шахсий ҳаётининг кенг панорамасини ташкил қилади. Муҳаммад Муррнинг муаллифлик услуби ҳаддан зиёд соддалик ва аниқлиги билан ажралиб туради. Умуман, араб насри учун хос бўлган тил “безаклари” ҳамда ҳикоянинг тузилмаси ва образлиги билан модернистик тажрибалар унга бегонадир. Ёзувчига хос бўлган кузатувчанлик китобхон осонгина таний оладиган турли ҳаётини вазиятларни жуда ҳам ишончли тасвирланишида ёрқин ифодаланади. Унинг ҳикояларидаги диалоглар доимо жонли ва табиий, улар айнан шу лаҳзага мувофиқдир.

Албатта, Муррнинг замонавий Дубай жамияти учун типик бўлган ижтимоий-маданий муаммоларни сатирик йўналишда акс этган ҳикоялари энг катта бадиий қадриятга эга. Бу айниқса, архаик бўлган оилавий никоҳ анъанаси, яъни келин оиласи ҳақидаги фикрга асосланган ота-оналар танлови асосида уйланиш каби сюжетларга тегишлидир.

“Такдир” ҳикоясининг қаҳрамони ёш, ўзига ишонган офицер уйланишга қарор қилади ва онаси ҳамда хоаларига келин танлашни илтимос қилади. Аёллар келинга номзодларнинг рўйхатини тузишади, уларнинг келиб чиқишини, оиласидаги удум, урф-одатларни ва молиявий жиҳатларини таҳлил қилишади ва совчиликка боришади. Аммо бирин-кетин белгиланган, режалаштирилган номзод қизнинг ота-онасидан рад жавобини оладилар. Ўзига ишончли йўқотган ва умидсиз бўлган офицер тасодифан бир қиз билан танишади. Бу қизнинг оиласи ҳақида ҳеч нарса билмайди, бироздан сўнг улар бахтли бўлиб, оилавий иттифок, яъни никоҳ тузадилар.

“Хамад Ғави қандай уйланди” ҳикоясининг қаҳрамони, аксинча, уйланиш ҳақида ҳали ҳам ўйламайди. Аммо унинг онаси ўғлининг бундай бўйдоқ юришидан хавотирланиб, ўғли ярим беҳуш бўлган ҳолатда ундан никоҳга розилик олади ва қўшнилариининг қизига совчиликка чиқади. Ёш йигит уйланишга мажбур бўлади, чунки у уйланмаса, уйда жанжал ва шаънисизликка дуч келади.

“Жасмин” ҳикоясида ёш йигит мусулмончилик анъаналарини бузиб, унга очикдан-очик табассум қилган, бозорда тасодифан учратган қизни севиб қолади. У бир неча кун мобайнида унинг кетидан юриб қизни ва унинг онасини кузатади, ва бу пайтда қиз доимо унга табассум қилади, ва ниҳоят аёллар яшайдиган жой манзилини билади. Йигит қизнинг уйига ўз қариндошларини совчи қилиб юборади, аммо қўшнилари унга ғалати хабарни айтишади, у танлаган қизнинг ақли заиф экан. О.Генди руҳида ёзилган ҳикояларни бундай қутилмаган якун топиши адиб-Мурр ҳикоялари учун хосдир.

Ал-Муррнинг баъзи бир ҳикоялари АҚШдаги БААлик талабаларининг ҳаётига бағишланган, бу ҳаёт ҳақида ёзувчи нафақат эшитган, балки ўзи ҳам шундай ҳаётда яшаган. Бу ҳикояларда амирликларни Ғарб маданияти билан танишиш тажрибасининг тасвири жуда ҳам қизиқарли тасвирланган. Бу вазиятларда кўплаб ҳажвий лаҳзалар учрайди. Ёзувчи Ғарбий маданият, жумладан, поп-маданият, Ғарблик инсон менталитетининг ажойиб билимини намоён қилади. “Англиялик хотин ёзувлари (хатлари)” ҳикоясида ғарблик инсон менталитети айниқса, ёрқин намоён қилинади: Дубайда амирлик эри билан яшаётган инглиз аёли тилидан ёзувчи араб учун ниҳоятда аниқ бўлган араб жамиятидан ғарблик инсон олган тасаввурларни баён этади.

Баъзи бир ҳикояларда ал-Мурр амирликлардаги муҳожир мавзусини очиб беради. Бу ҳикояларда осиелик муҳожирларнинг тақдири аксарият ҳолда ачинарлидир. Масалан, “Газетадаги эълон” ҳикоясининг қаҳрамони покистонлик муҳожирни амирликлар нарко савдосида ишлашдан воз кечганлиги сабаб шафқатсизларча ўлдирадilar. Бунда вафот этган инсоннинг шахси ҳеч кимни қизиқтирмаслиги сабабли қотиллик ёпиқлигича қолиб кетишини биладилар. “Вентилятор тагидаги” ҳикоясида бошқа покистонлик суиқасд қилади, чунки унинг узоқ йиллар давомида ишлаётган Бирлашган амирлик “хўжайинлари” севган қизига уйланиш учун зарур бўлган пулни олиш ҳақидаги илтимосини рад этадилар. Ёзувчи албатта, оддий амирлик иш берувчиларни айбламайди, у БАА даги Осиелик муҳожирларни “иккинчи нав” инсонлар деб ҳисоблашларини кўрсатиб беради.

Муҳаммад Мурр ҳикояларини Бирлашган Амирликларининг янги ҳаёти билан танишиш учун ҳақиқий қўлланма деб аташ мумкин. Балки айнан шу сабабли бу ҳикоялар тўплами хорижликларни ўзига жалб этган. Бу икки ҳикоялар тўплами инглиз тилига таржима қилиниб, нашр этилган¹.

¹ Al Murr Mohammad. Dubai tales London: Forest books, 1991. 176 p.; Al-Murr Mohammad. The wink of Mona Lisa and other short stories from the Gulf. London: Motivate Rublishing.1994. 199 p.

Хулоса қилиб шуни айтиш мумкинки, 1980 - йиллар бошидан бошлаб, араб шеърятига хос бўлган қиёслаш ва метафоралар жуда ҳам безакли лексик-синтактик конструкцияларга тўйинган асарнинг мураккаблашган тили кўплаб араб, жумладан, Ҳалиж ёзувчиларининг муаллифлик услубининг асосий хусусиятига айланди. Ҳалиж араб мамлакатларининг бу услубдан фойдаланган ҳолда араб адабиётида марказий ўринни анъанавий тарзда эгаллаган тасвирни гўёки тиклашга ҳаракат қиладилар ва бу тасаввур “нима ҳақида ёзиш?” саволидан кўра муҳимроқ ҳисобланган “қандай ёзиш” саволидан иборат эди. Бошқача қилиб айтганда, араб адабиётининг анъанавий ҳолати бўлган мазмунга нисбатан шаклнинг устувор аҳамияти, жумладан, асарнинг тили деган ҳолатидан келиб чиқиб, улар Ғарб адабиётидан ўзлаштирилган ҳодиса реализмдан ҳам бир пайтнинг ўзида фойдаланадилар. Шеърятни идрок этиш каби ҳолатидек бундай услуб матн маъносини англаш жараёнида китобхон ва матн ўртасида фаол ўзаро таъсирни талаб қилади. Бундай ўлароқ, мазкур ёзувчилар асарларида шаклнинг мураккаблиги ҳамда сюжетнинг белгиланган доирасидан асарни озод этиш каби модернизм тамойилларига риоя қилинади. Уларнинг асарларининг ўзига хос хусусияти муаллифлар араб адабий тилининг бой луғати ва риторик услубларидан фойдаланган шеърый услубидир. Уларнинг асарлари лирикага хос бўлган, яъни риторик безаклар, метафора, нутқнинг бошқа шакллари, икки маъноли ва кўп маънолилик, у ёки бу нарсага билвосита кўрсатиш каби лирикага хос томонлар билан ажралиб туради. Бундай асарнинг тил услуби китобхондан персонаж ва сюжетга оид бўлган фрагментар ва метафорик ахборотни батафсил йиғиб-териб, бирга уйғунлаштириб талқин қилишни талаб қилади, бу эса матннинг маъносини тушунишга олиб келади.

КАЙИМОВ МУХАМЕДЖАН

докторант, Южно-Казахстанский университет им. М. Ауэзова

Духовная гармония между Навои и Бухаром

Аннотация. В статье рассматриваются особенности придворной (дворцовой) поэзии в литературном наследии тюркских народов и творчество Бухар жырау. С целью всестороннего рассмотрения данной проблемы параллельно были использованы методы историко-сравнительного и сравнительно-типологического анализа. На основе систематического метода исследования были выявлены особенности творчества придворных поэтов в поэтической литературе тюркских народов. Творчество классика тюркской литературы Навои и видного представителя казахской поэзии Бухар жырау стали объектом систематического исследования. Придворная поэзия на разных этапах развития отличалась тематической направленностью. На конкретных примерах определяется, что придворная поэзия развивается не только в хвалебной, восславляющей, но и в социальной форме. На примере творчества Бухар жырау раскрыты основные черты поэзии жырау. Хотя Бухар и служил при дворце, он не причисляется к ряду